

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розкривається роль гуманістичної спрямованості особистості вчителя з європейських позицій.

Ключові слова: гуманістична спрямованість особистості, гуманістична спрямованість педагогічної діяльності, гуманізація освіти.

У сучасних умовах проблема підготовки вчителя знаходиться на перетині багатьох загальнонаукових, соціально-філософських, соціокультурних і морально-етичних процесів, в основі котрих – гостра необхідність підсилення гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності.

На жаль, у педагогічній науці ще не склалась загальновизнана теорія гуманізації освіти, серед дослідників проблеми немає єдиного розуміння її сутності, а, відтак, немає однозначного пояснення умов, чинників, методів формування гуманістичної спрямованості особистості, критеріїв її сформованості, за відсутністю яких неможливо ефективно розв'язання проблем гуманістичної освіти молоді.

Проблема підготовки вчителя-гуманіста була предметом уваги визначних педагогів минулого – Я.А. Коменського ("Школи – майстерні гуманності"), І.Г. Песталоцці ("Загальна мета виховання – прояв у дитини "істинної людяності""), А. Дистервега ("У кожному індивідуумі, у кожній нації має бути вихований образ думок, що іменується гуманністю; це – прагнення до благородних загальнолюдських цілей. Перша її сходина – повага чужої особистості і її особливостей; друга – сприяння її людським і національним цілям на основі взаєморозуміння і згоди; третя – об'єднання з нею і з усіма націями земної кулі для досягнення загального призначення людства, установленого Богом"), Ж.-Ж. Руссо ("Люди! Будьте людяні! Це ваш перший обов'язок! Людина! Не ганьби людину!"), М.І. Пирогова ("Усі, хто готується бути корисними громадянами, повинні спочатку навчитися бути людьми"), А.С. Макаренко ("У людини повинна бути єдина спеціальність – вона повинна бути великою людиною, людиною справжньою"), В.О. Сухомлинського ("Головним предметом у школі має бути людиноведення") [1].

У поняття "гуманітус" греки і римляни вклали дві речі, що відрізняють людину від тварини: по-перше – розум, по-друге – вміння поводитись у суспільстві. "Культурність" у давнину визначалась як "гуманітус", у середні віка – "вежество", у ХІХ ст. – "світськість".

Визначаючи гуманістичну спрямованість особистості вчителя, ми маємо виходити із розуміння спрямованості як складноструктурованої інтегративної властивості особистості, що охоплює численні процеси як пізнавальної, так і емоційно-вольової діяльності людини. Як відомо, основу спрямованості складає певна структура мотиваційної сфери особистості, у процесі формування якої (особистості) педагогічно значущі мотиви поступово розвиваються, набуваючи провідного значення.

На становлення і розвиток гуманістичної спрямованості особистості значно впливає система соціальних відносин, що склалась у суспільстві поміж людей, що визначає відношення людини до інших людей, своєї діяльності, самого себе. Особистість – це складна структурована єдність, у якій кожний із елементів, що входить до структури, взаємопов'язаний з усіма останніми і функціонально залежить від структури у цілому. Будь-яка особистісна властивість або риса особистості має широкий діапазон проявів і, виступаючи у різних структурних взаємозв'язках, може відігравати різну роль у діяльності людини.

Ось чому гуманістична спрямованість особистості – у визначенні кола ціннісних орієнтацій, орієнтирів та ідеалів. І суть гуманізації освіти – у поверненні до її моральних

витоків, стрижнями яких є людинолюбство, збереження, духовність і людяність, повага до людини і її гідності – тобто те, без чого людство загине!

Будь-який процес можна умовно представити у вигляді рівняння, а рівняння розв'язати, тобто будь-що передбачити математично, математичним шляхом... Тільки не процес виховання, становлення й розвитку особистості, бо кожна – індивідуальна, кожна – зі своїми особливостями, нахилами і пристрастями.

Яким же, на думку європейських педагогів, має бути ідеальний "гуманістичний вчитель"? Якими якостями він має володіти?

У представників "гуманістичного напрямку" у підходах до організації педагогічної освіти немає єдиної думки (як і у вітчизняній педагогічній науці) щодо різних аспектів цього питання [2, с. 7-10]. Поряд з цим всі вони визнають, що викладання – це особистісна взаємодія вчителя і учня. Особливу значущість вони надають особистості вчителя як учасника цієї взаємодії, його здатності здійснювати нормальне спілкування, уникати конфліктних ситуацій. Ідеал "гуманістичного вчителя" заснований на єдності його особистісних якостей та професійних умінь. Такому вчителю не треба бути кимось таким, яким він насправді не є. (До речі, це положення співпадає з твердженням класиків вітчизняної педагогічної теорії про те, що бути природним, сердечним, самим собою – головна ознака майстерності педагогічної взаємодії). "Гуманістичний вчитель" не намагається грати роль міфічного вчителя. Істинна, відкрита, чесна поведінка вчителя не приводить до проблем дисципліни, а знімає їх. Він буває у гніві, нетерплячим, сердитим, роздратованим. Події у класі, як і в усіх сферах життєдіяльності, викликають ці почуття, і "гуманістичний вчитель" усвідомлює їх і не намагається приховати, він відповідає за свою поведінку і не зриває зло на вихованцях. Якщо поведінка дитини викликає у нього роздратування, він дає зрозуміти, що це його поведінка, а не сама дитина викликала у нього гнів. І чуттєвий педагог може уникнути вибуху гніву, знаючи свої почуття і усвідомлюючи початок ситуації, що веде до нього. Бути істотним, щирим – дуже важливо для вчителя.

Відношення вчителя до дитини, як єдиній, неповторній (у своєму роді) людині, передбачає його безумовну повагу, що включає сприйняття дитини такою, якою вона є. У поведінці вчителя допускаються помилки, недоліки, зміни у настрої та мотивах як явища, що присутні у кожній людині.

Повага до учнів, підкреслюють прихильники "гуманістичної освіти", породжує у них самоповагу, впевненість у них – породжує впевненість у собі. (Згадаймо девіз Я.А. Коменського: "Повага до людини починається з поваги до дитини!". Природно, що він порівнює діяльність учителя з благотворним впливом сонця на все живе, що є на землі: "Ім (вчителям) надана найвища посада, більше за яку нічого немає під цим сонцем".)

Дуже важливо при цьому, щоб учитель володів здатністю поставити себе на місце і у становище учня, швидко і вірно розуміючи його душевний стан. ("Вмій відчувати поряд із собою людину, вмій читати його душу" – навчає В.О. Сухомлинський. Саме здатність розуміти і відчувати душу дитини він вважає основою педагогічної майстерності вчителя.)

При розробці цілей професійно-педагогічної підготовки вчителя ключовим є положення про те, що інформаційна функція вчителя все більше відходить на другий план при зростанні його ролі як вихователя і організатора навчання і соціалізації учнів. (Згадаймо Д.І. Менделєєва: "Знання без виховання – це меч у руках божевільного!") Намагаючись найтісніше пов'язати завдання підготовки вчителя із соціальним замовленням, покращити керівництво поведінкою учнів і модернізувати навчальний процес, представники "гуманістичної педагогіки", у першу чергу, висувають вимоги, пов'язані з розробкою цілей загальнопедагогічної підготовки з використанням даних, суміжних з педагогічною наукою, особливо психології та соціології. Концепція "власна особистість як інструмент" змістила акценти в професійній підготовці вчителів. Її програма допомагає кожному майбутньому фахівцеві визначити ті методи, котрі в

особистісному плані найбільш йому підходять, відповідаючи його цілям, завданням і проблемам, з якими він стикнеться у процесі своєї майбутньої професійної діяльності.

Однак істинна дійсна гуманізація школи не може бути зведена лише до змін у змісті освіти та стилі спілкування. Школа, як і будь-який інший навчально-виховний заклад – від дошкільних установ до вищої школи – це не тільки знання і відносини між людьми, а понад усе – це люди! Тому найбільш точна та глибинна суть гуманізації освіти – це зміна людей, "олюднення" особистості кожного педагога і кожної дитини. Становлення людини у людині – ось та найнеобхідніша умова, без якої будь-які педагогічні новації і технології у сфері змісту освіти і спілкування будуть виступати лише своєрідним камуфляжем старого педагогічного мислення.

Ніхто, окрім самого вчителя, не зможе найточніше віддзеркалити формулу його душі і "гуманізувати" її. (Згадаймо П.П. Блонського: "Учитель! Стань людиною!", "Нова школа має стати школою людяності"; Г.С. Сковороду: "Найвищий ступінь людини складається з того, щоб бути людиною", "Що може бути шкідливішим за людину, яка володіє знаннями найскладніших наук, але не має доброго серця? Вона всі свої знання використовує у зло"; В.Г. Белінського: "Головне завдання людини в усякій сфері діяльності, на всякій сходині ієрархічної драбини – бути людиною", "Гуманність є людинолюбство, але розвинене свідомістю й освітою"; М.І. Пирогова: "Істинний предмет навчання складається з приготування людини бути людиною", "Прагни бути і будь людиною!" та ін.) [3, с. 10–14]. Тому важливо, щоб кожний вчитель сам серйозно замислився: чи можлива гуманізація школи, котра не торкається його особистості?

Гуманістична спрямованість особистості має два аспекти, перший з яких передбачає оволодіння вчителем психолого-педагогічною культурою, культурою переконань у свободі і самоцінності кожної, у тому числі, і власної особистості, її глибокі моральні основи і творчі можливості.

Другий важливий аспект – цілісне самосприйняття і прийняття іншої людини, про що вже відзначалось. Сьогодні у навчанні, на уроках емоції, хвилювання, почуття дітей і самого вчителя однаково значущі, як і їх знання, здібності та навички. Інакше кажучи, гуманізація особистості передбачає також культуру емоційного життя, виховання почуттів, здатність учителя цінити, вірно розуміти, широко сприймати й адекватно відображати як свої власні хвилювання, так і хвилювання, своїх вихованців. (Згадаймо у В.О. Сухомлинського: "... щоб співчувати, співпереживати, необхідна величезна культура почуттів ... Хто найнеприторенніші хама й неукі? Це безпросвітні тупиці у сфері почуттів". І висуває ефективний метод – формулу "емоційного пробудження розуму": знання вчителя – почуття вчителя, почуття учня – знання учня!) Великий педагог і його колеги пробуджували розум дитини, звертаючись не до розуму, а до почуття – і лише через почуття до розуму. Говорячи словами Януша Корчака, В.О. Сухомлинський "поважає дитячу необізнаність" і терпляче, годину за годиною, рік за роком вибудовує педагогікою свого серця душу дитини та його знання.

Формування гуманістичної спрямованості особистості передбачає культуру самовиховання і самопроявлення у різних, під час неочікуваних і для самого педагога, якостях, почуттях і поступках.

Учителю вкрай важливо не тільки навчати, але й самому навчатися (у тому числі на уроці, на лекції, бути на виду у своїх учнів, студентів).

Безумовно, усі названі компоненти найтіснішим способом взаємопов'язані. Так, без відповідних переконань, наприклад, у початковій моральності кожної людини неможливо по-справжньому довіряти учням, студентам. Без довіри до дітей вчитель буде змушений ігнорувати їх внутрішнє емоційне життя, котре практично не піддається контролю. Без такої довіри він навряд чи зважиться на справжнє самовиявлення у класі.

Формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя – повільний і частогусто дуже болючий процес викоренення педагогічних стереотипів, процес розвитку психолого-педагогічної культури та кожного з її компонентів. Цей процес продовжується

все життя і навіть кожний, самий незначний успіх на цьому шляху ні з чим не порівняти за своєю педагогічною значущістю, бо у педагогічній науці саме людина була, є і завжди буде мірилом усіх речей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбіна Є.С. Гуманізація освіти: навчально-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2008. – 52 с.
2. Барбина Е.С. Гуманистическая направленность позиций западно-европейских педагогов и мыслителей [Текст] / Е.С. Барбина // Гуманизация образования: Учебно-методическое пособие. – Херсон: Айлант, 2001. – 37 с.
3. Барбіна Є.С. Ідеї загальнолюдського виховання в поглядах вітчизняних педагогів [Текст] / Е.С. Барбина // Гуманізація освіти: навчально-методичний посібник. – Херсон: Айлант, 2008. – 52 с.
4. Абашкіна Н.В. Принцип розвитку професійної освіти в Німеччині: монографія / Н.В. Абашкіна. – К. : Вища школа, 1998. – 207 с.
5. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: учебное пособие / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. – Ростов-на-Дону: Учитель, 1999. – 560 с.
6. Сущенко А.В. Теоретико-методичні основи гуманізації педагогічної діяльності вчителя в основній школі: дис. на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук: / А.В. Сущенко. – Х., 2004. – 422 с.
7. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічної діяльності вчителя: науково-методичний посібник / А.В. Сущенко. – Запоріжжя: Прем'єр, 2003. – 222 с.
8. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века [Текст] / О.С. Газман // Классный руководитель. – 2000. – № 3. – С. 6–33.
9. Spencer L.M. Competence at work : models for superior performance [Text] / L.M. Spencer, S.M. Spencer // N-Y.: Youh Wiley, 1993. – 384 p.
10. White R. Motivation reconsidered : the concept of competence [Text] / R. White // Psychological review. – 1959. – № 66. – P. 297-333.

Барбина Е.С.

ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ КОНТЕКСТЕ

В статье раскрывается роль гуманистической направленности личности учителя с европейских позиций.

Ключевые слова: гуманистическая направленность личности, гуманистическая направленность педагогической деятельности, гуманизация образования.

Barbina E.S.

HUMANISTIC ORIENTATION OF TEACHER`S PERSONALITY: EUROPIAN CONTEXT

Article describes the role of teacher`s humanistic orientation in European context.

Key words: humanistic orientation of personality, humanistic orientation of pedagogical work, humanization of education.

УДК 378.147+538.3 (075)+373.03

Коновал О.А., Туркот Т.І.

ПОЛІВАРІАНТНІСТЬ У САМОСТІЙНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СТУДЕНТАМИ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ВІДНОСНОСТІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті обґрунтовується необхідність формування критичного мислення майбутніх учителів фізики. Пропонується опис методики його формування у процесі самостійного дослідження студентами парадоксів спеціальної теорії відносності.